

กลยุทธ์ในการต่อรองสิทธิผ่านการสร้าง
พื้นที่ทางสังคมของแรงงานข้ามชาติอาชีพ
แม่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่
Negotiation Strategies for Rights of
Migrant Domestic Workers in Chiang
Mai Through Creating Social Space

รัชณี นิลจันทร์
Ratchanee Ninchan

นักวิชาการอิสระ
Independent Researcher

Received: 18th November 2020

Revised: 11th December 2020

Accepted: 14th December 2020

บทคัดย่อ

งานศึกษานี้สนใจกลยุทธ์ในการต่อรองสิทธิของแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านที่เคลื่อนย้ายมาทำงานในจังหวัดเชียงใหม่ ประเทศไทย ซึ่งประสบปัญหาการถูกกีดกันสิทธิทางกฎหมาย ด้วยเหตุผลของความมั่นคงแห่งชาติ แรงงานข้ามชาติมีความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย แต่อาชีพแม่บ้านยังไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิการทำงานเหมือนแรงงานอื่น ๆ จากกฎหมายการคุ้มครองแรงงาน งานศึกษานี้ ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติและเจ้าหน้าที่เอ็นจีโอ การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม และเอกสารทางกฎหมายและรายงานขององค์กรรัฐและเอกชน พบว่ากฎหมายไทยมีลักษณะกีดกันและจำกัดการเข้าถึงสิทธิแรงงาน และถูกนายจ้างและเจ้าหน้าที่รัฐใช้เป็นเครื่องมือหาผลประโยชน์และละเมิดสิทธิแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้าน แต่พวกเขาก็ไม่ยอมจำนน และได้ตอบด้วยกลยุทธ์ต่าง ๆ ผ่านการสร้างพื้นที่ทางสังคม เปิดพื้นที่สาธารณะด้วยการรวมกลุ่มแรงงานอาชีพแม่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ เข้าร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายแรงงานในหลายระดับ ทั้งระดับท้องถิ่น และระดับชาติ นำไปสู่การขยายสิทธิให้กับพวกเขาในฐานะแรงงาน และได้รับการคุ้มครองเช่นเดียวกับแรงงานทั่วไป อย่างไรก็ตาม แรงงานแม่บ้านยังไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายแรงงานอย่างแบบเต็มรูปแบบ เช่น การกำหนดค่าแรงขั้นต่ำ เวลาทำงานที่ชัดเจน และไม่ได้รับสวัสดิการจากกองทุนต่าง ๆ นอกจากนี้ แรงงานอาชีพแม่บ้านจำนวนมากก็เลือกที่จะไม่ต่อสู้เพื่อสิทธิแรงงาน แต่พยายามต่อสู้ต่อรองด้วยตัวเองในชีวิตประจำวัน เพื่อเลี่ยงความขัดแย้งขั้นแตกหักกับนายจ้าง ซึ่งจะส่งผลต่อความมั่นคงในรายได้ และการดำรงชีวิตของคนในครอบครัวที่อยู่ในประเทศไทย

คำสำคัญ: แรงงานแม่บ้านข้ามชาติ, การต่อรอง, พื้นที่ทางสังคม

Abstract

This study is emphasized on negotiation strategies for the rights of migrant domestic workers, who have been working in Chiang Mai, Thailand and are excluded from legal rights with the reason of national security. Migrant workers are important to the development of Thailand's economy, but domestic workers are not defended by the labor protection law as like other laborers'. This study, collecting data from the interview with migrant workers and NGOs workers, participatory observation, documentary research on laws and reports of state's agencies and NGOs, found that Thai laws exclude and limit the rights of migrant domestic workers. The laws are used by the employers and state agents to exploit migrant domestic workers and violate their rights, but they are not submissive and they respond with strategies through creating the social space, open the public space by gathering migrant domestic workers in Chiang Mai to participate in the movement of labor's networks at various levels, both local and national levels, leads to the extension and the protection of their rights as laborer. However, domestic workers are not fully protected by the labor laws such as no specification of minimum wage, standard daily work hour, and no welfare funds for domestic workers. Besides that, many domestic workers choose not to assert their labor rights but they attempt to engage in everyday practice so as to avoid serious conflicts between them and their employer, which might have impacts on their income security and livelihood of the family who live in Thailand.

Keywords: migrant domestic worker, negotiation, social space

บทนำ

การข้ามพรมแดนมาในไทยของแรงงานข้ามชาติชาวไทใหญ่ มีสาเหตุจากความไม่สงบทางการเมืองและภัยสงครามในประเทศ และผลกระทบต่อเนื่องในทางเศรษฐกิจกระจายเป็นวงกว้าง กลายเป็นแรงผลักดันให้เกิดการอพยพข้ามแดนมาทำงานทำในประเทศไทย ซึ่งมีโอกาสการทำงานมากกว่าและมีค่าแรงสูงกว่าในประเทศพม่า ขณะที่สภาพเศรษฐกิจของประเทศไทยที่มีการขยายตัวอย่างรวดเร็วและมีความต้องการแรงงานไร้ฝีมือจำนวนมากก็เป็นปัจจัยดึงดูดแรงงานจากเพื่อนบ้านด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีแรงงานข้ามชาติอีกจำนวนไม่น้อยที่ข้ามแดนมาเพื่อหวังจะสัมผัสความทันสมัยของเมืองไทยจากที่เคยได้ยินเพื่อนบ้านญาติมิตรบอกเล่าให้ฟัง

การเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมายของแรงงานข้ามชาติ ส่งผลทำให้พวกเขาเกิดสภาวะไร้ตัวตน เพราะแฝงไว้ด้วยอคติและมายาคติต่าง ๆ มากมาย โดยเฉพาะด้านอุดมการณ์ ไม่ว่าจะเป็นอคติทางชาติพันธุ์ ชาตินิยม และผสมผสานกับอำนาจอธิปไตย ซึ่งอยู่เบื้องหลังกฎหมาย และความพยายามแสวงหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ด้วยการจัดจำแนกคนงานออกเป็นประเภทต่าง ๆ โดยการขึ้นทะเบียนตามเอกสารหลากหลายประเภท เพื่อจำกัดและควบคุมแรงงานให้ผูกติดอยู่กับประเภทของงานลักษณะใดลักษณะหนึ่งอย่างตายตัว จนทำให้การข้ามแดนมาทำงานในประเทศไทยของแรงงานข้ามชาติต้องกลายเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมายไปโดยปริยาย และต้องอยู่อาศัยแบบหลบๆ ซ่อน ๆ ตามพื้นที่ชายแดน ในช่วงแรกพวกเขามักจะถูกจ้างในงานภาคการเกษตรในชนบทห่างไกล ต่อมาจึงค่อย ๆ เคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานในเมืองเชียงใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ด้วยสภาพที่ผิดกฎหมายดังกล่าว พวกเขาจึงมักถูกละเมิดสิทธิจากนายจ้างและเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐไทย ดังจะพบเห็นอยู่เสมอ ๆ ตามข่าวสารในสื่อสาธารณะต่าง ๆ รวมทั้งจากการบอกเล่าของแรงงานเอง ซึ่งได้ร้องเรียนต่อหน่วยงานภาครัฐและเอกชน เป็นต้น

ในช่วงก่อนปี พ.ศ. 2533 แรงงานข้ามชาติที่ใช้วิธีลักลอบเข้าเมืองแบบผิดกฎหมายกลายเป็นประชากรแฝงที่ไร้ตัวตน แต่ในเวลาต่อมาพวกเขากลายเป็นกำลังแรงงานสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศไทย โดยเฉพาะในภาคอุตสาหกรรมที่มีงานเสี่ยงภัยงานหนัก และงานสกปรก (วรางคณา อิมอุตม และคณะ, 2554) ซึ่งเป็นที่ต้องการของนายทุน เนื่องจากแรงงานข้ามชาติมีอัตราค่าจ้างต่ำกว่าแรงงานไทย ประกอบกับปัญหาจากโครงสร้างประชากรที่ทำให้ภาคธุรกิจขาดแคลนแรงงานไร้ฝีมือโดยเฉพาะในส่วนงานที่ใช้แรงกายอย่างหนัก เช่น งานกรรมกรก่อสร้าง และงานบริการอย่างงานแม่บ้าน ทั้งนี้ เนื่องจากอัตราการเกิดลดลง คนหนุ่มสาวเข้าสู่ระบบการศึกษาที่สูงขึ้นและมีทางเลือกในการทำงาน

ที่ไม่ต้องใช้แรงงาน และประเทศไทยได้เข้าสู่ภาวะสังคมผู้สูงอายุ ดังนั้นจึงทำให้รัฐไทยมีการวางมาตรการจัดการในเวลาต่อมา โดยให้มีการขึ้นทะเบียนให้แรงงานข้ามชาติถูกต้องตามกฎหมาย แต่ก็มุ่งเน้นเพื่อการใช้ประโยชน์จากพวกเขาในฐานะทรัพยากรมนุษย์และวัตถุทางเศรษฐกิจเท่านั้น กำหนดมาตรการควบคุมไม่ให้มีการเคลื่อนย้ายอย่างเสรีมากกว่าการมุ่งคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการในฐานะมนุษย์

แม้แรงงานข้ามชาติจะขึ้นทะเบียนตามกฎหมาย แต่พวกเขาโดยส่วนใหญ่ก็เข้าไม่ถึงสิทธิและสวัสดิการสังคมตามที่กฎหมายกำหนด และกฎหมายเองก็ยังมีข้อบกพร่องเพื่อเลือกปฏิบัติกับพวกเขา ในทางปฏิบัตินายจ้างและเจ้าหน้าที่รัฐไทยก็ยังละเมิดสิทธิอยู่นั่นเองเช่นเดิม ส่วนหนึ่งเป็นเพราะอคติทางชาติพันธุ์ ไม่เคารพสิทธิมนุษยชน และอาศัยช่องว่างทางกฎหมายต่าง ๆ ในการเลือกปฏิบัติต่อพวกเขา โดยเฉพาะอาชีพแม่บ้าน ที่จัดว่ามีความสำคัญต่อการรับบทบาทแทนการทำงานบ้านของผู้หญิงยุคสมัยใหม่ในครัวเรือนสังคมไทยในปัจจุบันเป็นอย่างมาก เพราะฉะนั้น แรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านจำนวนหนึ่ง ซึ่งไม่ยอมจำนนต่อการถูกละเมิดสิทธิจากนายจ้างและเจ้าหน้าที่รัฐเพียงฝ่ายเดียว จึงได้มีสร้างกลยุทธ์เพื่อปกป้องสิทธิ และการเข้าถึงสิทธิและสวัสดิการทางสังคม ที่มีกลยุทธ์ในการต่อรองสิทธิ ผ่านการสร้างพื้นที่ทางสังคมที่หลากหลาย เพื่อปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจให้เกิดความเป็นธรรมต่อพวกเธอต่อไป

แนวคิดการสร้างพื้นที่ต่อรองเพื่อเข้าถึงสิทธิแรงงานและทุนทางสังคมในปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของแรงงานข้ามชาติในอาชีพแม่บ้าน

งานศึกษานี้จึงให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจกับพื้นที่ทางสังคม ซึ่งจะนำไปสู่การศึกษาความพยายามของแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านในการต่อสู้กับการถูกกีดกันสิทธิในการเข้าถึงสิทธิแรงงานและสวัสดิการเพราะในพื้นที่ดังกล่าวพวกเธอสามารถแสดงตัวตนเพื่อต่อรองสิทธิต่าง ๆ โดยจะมุ่งความสนใจไปที่พื้นที่หลัก ๆ คือ พื้นที่แรก พื้นที่สาธารณะผ่านการเคลื่อนไหว ในลักษณะของการต่อรองผ่านเครือข่ายทางสังคม และพื้นที่ที่สอง พื้นที่ในชีวิตประจำวัน

ในการศึกษาทางมานุษยวิทยา ความสนใจความคิดเรื่องพื้นที่เชิงสังคมและวัฒนธรรมนั้นเริ่มปรากฏครั้งแรกในปี 1972 จากบทความชิ้นบุกเบิก ของ Hilda Kuper เรื่อง *The Language of Sites in the Politics of Space* ซึ่งเสนอข้อถกเถียงว่า สถานที่หนึ่ง ๆ เป็นพื้นที่ของคุณค่าและความหมายต่าง ๆ อย่างเข้มข้นจนเป็นพื้นฐานและโครงสร้างของชีวิตทางสังคม แต่ในกระบวนการปฏิสัมพันธ์กันของผู้คนอาจแสดงความรู้สึกร่วมด้วยการ

ให้ความหมายต่อสถานที่นั้นแตกต่างกัน ผ่านการโต้แย้งเชิงสัญลักษณ์ของสถานที่นั้น ในทำงานที่ถือได้ว่าเป็นการเมืองของพื้นที่ ซึ่งก่อตัวขึ้นมาจากการช่วงชิงภาษาที่ใช้ให้ความหมายต่อสถานที่ ในฐานะที่เป็นพื้นที่ทางสังคม (Kuper, 1972: 411-422)

แต่การศึกษานี้จะประยุกต์ใช้แนวความคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมของ Pierre Bourdieu จากบทความเรื่อง Social Space and Symbolic Power ซึ่งสานต่อความคิดของ Hilda Kuper ที่ยังจำกั้อยู่เฉพาะพื้นที่ช่วงชิงความหมายของอำนาจการเมือง ด้วยการหันมามองพื้นที่ทางสังคมว่าเป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ของอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ที่มีจะผลิตซ้ำและเสริมสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจในโครงสร้างของพื้นที่ทางสังคมนั่นเอง ซึ่งประกอบด้วยความสัมพันธ์เชิงอำนาจสามระดับซ้อนกันอยู่ ตั้งแต่ระดับแรก คือระดับของอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ในรูปแบบของอำนาจที่สถาปนาความชอบธรรมด้วยความคิดครอบงำระดับที่สอง คือระดับของทุนต่าง ๆ ทั้งทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนสัญลักษณ์ ซึ่งมีพลวัตจากการปรับเปลี่ยนรูปแบบและสิ้นไหลไปมาได้ ระดับสุดท้ายคือ ระดับของกลุ่มสถานภาพต่าง ๆ ที่ถือครองทุนแตกต่างกัน และต้องการเป็นอิสระจากกลุ่มสถานภาพอื่น ด้วยเหตุนี้เองพื้นที่ทางสังคมจึงมักจะทำหน้าที่เป็นทั้งพื้นที่เชิงสัญลักษณ์ พื้นที่ของลีลาชีวิต (lifestyles) หรือพื้นที่ของการผสมผสานทุนต่าง ๆ แตกต่างกัน และกลุ่มสถานภาพที่มีลีลาชีวิตต่างกัน ซึ่งถือเป็นผู้กระทำการที่พยายามจะสร้างกลยุทธ์ด้วยการผสมผสานทุนต่าง ๆ ตามประสบการณ์ที่สะสมมาจากการเรียนรู้ในชีวิต (habitus) ขึ้นมาต่อรองตัวตนของพวกเขา (Bourdieu, 1989: 19-21)

แนวความคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมของ Pierre Bourdieu ดังกล่าวจะช่วยขยายมุมมองเกี่ยวกับปัญหาและการต่อรองของแรงงานข้ามชาติในประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่ยังเข้าไม่ถึงสิทธิกองทุนเงินทดแทน เพราะถูกกีดกันตั้งแต่ระดับโครงสร้าง ในฐานะที่เป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง จากการที่นโยบายการคุ้มครองไม่ครอบคลุมสำหรับงานหลายประเภท เช่น งานแม่บ้านรับใช้ในบ้าน ที่ไม่ถูกยอมรับว่าเป็นแรงงาน จึงเป็นช่องทางทำให้ถูกละเมิดสิทธิจากนายจ้างและเจ้าหน้าที่ ยิ่งหากเป็นแรงงานข้ามชาติที่เข้าเมืองผิดกฎหมายจะถูกละเมิดสิทธิซ้ำเติมขึ้น ขณะเดียวกันแนวคิดของ Pierre Bourdieu ก็ยังจะช่วยให้เราเข้าใจแรงงานข้ามชาติในความพยายามสร้างกลยุทธ์ในพื้นที่ทางสังคมต่าง ๆ เพื่อต่อสู้และต่อรองสิทธิของพวกเขา

การเคลื่อนย้ายเข้าสู่ประเทศไทยของแรงงานข้ามชาติมีจำนวนมากและมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ด้วยเงื่อนไขที่แตกต่างของแต่ละคนนั้น ส่วนมากมักเผชิญกับความไม่มั่นคงของชีวิตในระหว่างดำรงชีพด้วยการรับจ้าง เพราะมีสถานะไร้อำนาจจากระบบการควบคุม

ด้วยกฎหมายไทยมีทั้งการกีดกันและควบคุมสิทธิของพวกเขา ซึ่งมักกลายเป็นเครื่องมือในการละเมิดสิทธิจากนายจ้างและเจ้าหน้าที่รัฐที่หาผลประโยชน์ต่อพวกเขาในหลายด้าน อาทิ สิทธิแรงงานและสวัสดิการทางสังคม

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการเปิดช่องให้พวกเขาสามารถต่อสู้ผ่านช่องทางที่เป็นทางการที่ผ่านกระบวนการทางกฎหมายคุ้มครองแรงงานที่เป็นพื้นที่สาธารณะได้ก็ตาม แต่ในบางกรณีไม่สามารถกระทำการและไม่เลือกที่จะทำการต่อสู้ผ่านกฎหมาย เนื่องจากการใช้ช่องทางของกฎหมายอาจสร้างความยุ่งยากต่อชีวิตและอาจกลายมาเป็นเครื่องมือของนายจ้างและเจ้าหน้าที่รัฐทำการละเมิดซ้ำ ดังนั้นแรงงานข้ามชาติจำนวนไม่น้อยจึงเลือกที่ใช้กลยุทธ์การต่อรองด้วยทุนทางสังคม เพื่อต่อสู้ในเชิงปฏิบัติการที่หลากหลายและไม่ต่อสู้แบบเผชิญหน้า แต่เป็นการต่อสู้ในชีวิตประจำวันดังงานศึกษาของ James C. Scott (1985) ในหนังสือเรื่อง *Weapon of the Weak: Everyday Forms of Peasant Resistance* ที่ให้ความสำคัญต่อ “อาวุธ” ของผู้อ่อนแอ ซึ่งเป็นการต่อสู้ไม่จำเป็นต้องเผชิญหน้า แต่ใช้การต่อสู้ที่เรียกร้องคุณค่าของการช่วยเหลือเกื้อกูลในหมู่บ้าน ตามหลักการทางศีลธรรมของศาสนาอิสลาม ระบบทุนนิยมเข้ามาทำให้ระบบคุณค่าดั้งเดิมได้เปลี่ยนแปลงไป รวมทั้งความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย โดยคนรวยมักมีข้ออ้างไม่ยอมทำบุญเช่นเดิมตามประเพณีที่เคยอยู่ในศาสนาอิสลามที่เป็นคุณค่าที่มีตรรกะของการพึ่งอาศัยระหว่างคนจนและคนรวยในหมู่บ้าน แต่หลังจากการเข้ามาของระบบทุนนิยม คนรวยยอมรับตรรกะแบบทุนนิยมอย่างเต็มใจ และไม่ต้องการรักษาประเพณีการทำบุญหรือการให้ในรูปแบบเดิม ในการสร้างความชอบธรรมให้ตนเอง โดยคนรวยอ้างว่า คนจน ก็มีที่ดินและปลูกข้าวได้เช่นเดียวกับคนรวย ส่วนคนจนก็พูดถึงความตระหนี่ถี่เหนียวของคนรวย และแสดงออกด้วยการนินทาลับหลัง เนื่องจากพวกเขาเป็นผู้ด้อยอำนาจจึงไม่สามารถแสดงออกโดยการเผชิญหน้าได้ (Scott, 1985: 304-350)

งานศึกษาของ Aihwa Ong (1987) เรื่อง *Spirits of Resistance and Capitalist Discipline* ที่อธิบายเกี่ยวกับระบบทุนนิยมที่ยังเข้าไปปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของผู้คนและส่งผลต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในระดับท้องถิ่น ที่ทำให้เกิดความขัดแย้งความรู้สึกอึดอัดต่อระบบทุนนิยมและวัฒนธรรมความเชื่อทางศาสนา ของผู้หญิงในหมู่บ้านหนึ่งในประเทศมาเลเซีย ที่ส่งผลต่อผู้หญิงชาวมุสลิมที่อยู่ในระบบวัฒนธรรมแบบชายเป็นใหญ่ และการเข้าไปเป็นแรงงานภายใต้การควบคุมแบบทุนนิยม ที่มีกฎระเบียบ ส่งผลทำให้พวกเขาไร้อำนาจภายใต้โครงสร้างสังคมทั้งสองระบบ ต่างเป็นระบบที่ถูกกดทับ ดังนั้นการที่ผู้หญิงในฐานะแรงงานถูกแรงกดทับมากขึ้น จึงทำให้เกิดการแสดงออกด้วยการมีเข้าติดต่อกัน ๆ กัน ของคนงานหญิงจำนวนมากขึ้น ครั้งละประมาณ 40-50 คน เป็นอุปกทานหมู่ ที่ส่งผลทำให้มี

การประกาศปิดโรงงาน ซึ่ง Ong มองว่าเป็นการต่อต้านจากผู้หญิงที่อ่อนแอในสังคมดั้งเดิม และสังคมสมัยใหม่

ช่วงเวลาที่เราเข้าไปหาเธอ มันเป็นการแสดงออกถึงการต่อต้านอำนาจที่กดทับ ผู้หญิงที่อยู่ในทั้งสองสังคม ด้านหนึ่งเป็นวัฒนธรรมชายเป็นใหญ่ในสังคมมุสลิม และอีก ด้านหนึ่งเป็นระบบทุนนิยมในโรงงาน รายได้ที่ได้ก็ต้องไปจุนเจือครอบครัวที่บ้าน และก็ต้องยังต้องทำงานบ้านด้วยหลังจากการทำงานในโรงงาน โดยเฉพาะการแต่งกายที่เปลี่ยนไปของผู้หญิงที่มีความขัดแย้งกันของวัฒนธรรมดั้งเดิมของศาสนาอิสลามกับกฎระเบียบการทำงานของระบบทุนนิยม ทำให้หาทางออกไม่ได้ เกิดภาวะความตึงเครียดทางด้านความคิด และจิตใจ หรือเรียกได้ว่าเป็นอุปทานหมู่ ดังนั้นปรากฏการณ์ผีเข้าของผู้หญิงจึงเป็นการต่อต้านของผู้อ่อนแอ ที่เกิดภาวะกดดันจากสังคมดั้งเดิมและสังคมสมัยใหม่ ที่เข้ามาปะทะในชีวิตประจำวันของเธอนั่นเอง (Ong, 1987)

การแต่งกายของแรงงานหญิงในสังคมมุสลิม ได้ส่งผลต่อคุณค่าความเชื่อทางศาสนาอิสลาม จึงเป็นการทำทนายต่ออำนาจดั้งเดิมที่อยู่ภายใต้โครงสร้างชายเป็นใหญ่ ทำให้ผู้ชายในฐานะพ่อและสามี ไม่สามารถควบคุมลูก และภรรยาได้เช่นเดิม เมื่อพวกผู้หญิงได้ออกไปทำงานนอกบ้าน และมีการปรับเปลี่ยนการแต่งกายที่ไปในทางยุคสมัยใหม่ จึงส่งผลต่อความขัดแย้งภายในครอบครัวเป็นวงกว้าง ทำให้เกิดการหย่าร้างมากขึ้น เพราะการแต่งกายของผู้หญิงชาวมุสลิมไม่สอดคล้องและเหมาะสมกับสังคมความเชื่อดั้งเดิม ที่ทำให้ผู้หญิงที่มาทำงานในโรงงานและนอกบ้าน ต้องหาหนทางเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งในครอบครัว ที่มีเพิ่มมากขึ้นเป็นวงกว้าง ดังนั้นการลดความขัดแย้งในครอบครัว พวกเธอจึงหันมาแต่งกายที่ไม่ขัดต่อความเชื่อทางศาสนาและสังคมเดิมมากนัก จึงมีการใช้วิธีผสมผสานการแต่งกายด้วยผ้าที่มีสีสันทึบมากขึ้นแม้จะแต่งแบบคลุมกายทั้งตัวก็ตาม แต่ไม่เลือกจะแต่งกายแบบดั้งเดิมที่มีแต่สีดำเท่านั้น เพราะฉะนั้น ผู้หญิงจึงเลือกที่จะแต่งกายที่คลุมทั้งตัว และใช้ผ้าที่มีสีสันทึบสี จึงแสดงให้เห็นว่าพวกเธอไม่ได้ยอมจำนนต่อสังคมที่ผู้ชายจะสามารถควบคุมพวกเธอได้แบบเบ็ดเสร็จเสมอไป และแสดงให้เห็นถึงการต่อต้านอีกรูปแบบหนึ่งของผู้หญิงชาวมุสลิม ที่ไม่เลือกการเผชิญหน้า (Ong, 1995)

ดังนั้นหากมองในมิติของการต่อต้าน การหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าก็ถือเป็นการต่อต้านอีกแบบหนึ่งดังเช่นงานศึกษาของ Michel de Certeau (1988) ได้นำเสนอเรื่องราวชีวิตประจำวันของคนในเมือง ซึ่งมองผ่านการบริโภคของผู้คนในเมืองที่ผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน โดยพยายามชี้ให้เห็นว่าการบริโภคมีด้านบวกไม่ใช่เรื่องราวการชั้นนำของอำนาจเพียงฝ่ายเดียว โดยมองว่ามวลชนไม่ได้เป็นผู้บริโภคที่ถูกกระทำอยู่ตลอดเวลา แต่

มีวิธีการที่จะสัมพันธ์กับอำนาจ เขามองสถานะของผู้คนเหล่านี้ มักถูกจำกัดอยู่ในภายใต้ ป้าย ผู้ใช้หรือผู้บริโภค (user/consumer) ที่ตกเป็นเหยื่อของการผลิต และถูกเหมารวม ในการวิเคราะห์ สิ่งที่เขาสนใจคือกระบวนการผลิตที่เกิดขึ้นในการบริโภคสิ่งของและระบบ สัญญาต่าง ๆ ของคนธรรมดาที่ถูกกำหนดขึ้นมาจากฝ่ายอำนาจที่เหนือกว่า นอกจากนั้น de Certeau ยังสนใจวิธีการของฝ่ายอ่อนแอและผู้ถูกครอบงำ ใช้จังหวะเวลาและโอกาสที่มีอยู่ ฉวยประโยชน์จากฝ่ายอำนาจที่เหนือกว่า ซึ่งเขามองว่าการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นเรื่องการแย่งชิงและต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relation) ระหว่างผู้กำหนด กับผู้ใช้ ที่เกิดขึ้นอย่างไม่สิ้นสุดในชีวิตประจำวัน ที่แสดงให้เห็นว่าชีวิตประจำวันมีมิติทางการเมือง

de Certeau อธิบายการต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชีวิตประจำวันผ่าน การใช้ศัพท์ทางทหารคือ “strategy” หรือยุทธศาสตร์กับ “tactic” หรือกลยุทธ์โดย “ยุทธศาสตร์” หมายถึง การกระทำของอำนาจรัฐเป็นตัวกำหนดการจัดวางความสัมพันธ์กับ ส่วนอื่น ๆ ผ่านตรรกะของการเมือง เศรษฐกิจ และวิทยาศาสตร์ส่วน “กลยุทธ์” “กลวิธี” “ยุทธวิธี” หรือ “อุบาย” เป็นศิลปะของผู้อ่อนแอในการเผชิญ ต่อรอง และท้าทายกับอำนาจ ที่ควบคุม กำกับชีวิตประจำวันของเขา กลยุทธ์เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นชั่วคราว ความสำเร็จของ กลยุทธ์อยู่ที่การหาช่องจังหวะ เวลาที่จะเปลี่ยนแปลงสถานการณ์เฉพาะหน้าให้เป็นโอกาส ในความหมายของ “ยุทธศาสตร์” คือ การจัดระเบียบของเมือง “กลยุทธ์” คือ การเดินของคนในเมือง (de Certeau, 1988)

การต่อรองในปฏิบัติการชีวิตประจำวันยังมีการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจของผู้คนที่ย้ายถิ่นในสถานะแรงงานข้ามชาติที่ข้ามพรมแดนมาเริ่มต้นชีวิตใหม่ในประเทศไทย ภายใต้โครงสร้างสังคมใหม่ปัจเจกบุคคลสามารถปรับเปลี่ยนการกระทำของตนให้อยู่ภายใต้โครงสร้างสังคมที่ทำให้พวกเขาเป็นผู้ถูกกระทำตลอดมา แต่ในทางหนึ่งพวกเขาก็อยู่ในฐานะผู้กระทำการและกำหนดโครงสร้างในพื้นที่และสังคมพวกเขา แต่เป็นแนวคิดเพื่อหลีกเลี่ยงแบบขั้วตรงข้าม (dichotomy) ดังที่ Bourdieu (1977) ได้อธิบาย และศึกษาแนวคิดทฤษฎีว่าด้วยปฏิบัติการ (practice) ที่เน้นวิเคราะห์ทั้งในแง่โครงสร้าง และในแง่ของปัจเจกที่เป็นผู้กระทำการ แต่โครงสร้างของ Bourdieu ไม่ใช่สถาบันหรือกฎเกณฑ์ที่หยุดนิ่ง ตายตัว แต่มีลักษณะพิเศษที่เป็น “โครงสร้างที่ทั้งกำหนดและถูกกำหนด” (structuring structures and structured structures) อันเป็นคุณสมบัติของมโนทัศน์ Habitus ที่มีความหมายถึง ระบบคุณค่า ระเบียบเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นและถูกใช้ หรือเป็นที่ยอมรับในการปฏิบัติของคนในสังคม โดยมองแตกต่างจาก การถูกกำหนดโดย

โครงสร้าง แต่เน้นความสำคัญที่ความเป็นผู้กระทำการของปัจเจกที่อยู่ใต้กรอบของโครงสร้างสังคมนั้น ๆ

สถานะไร้อัตนของแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่

การที่แรงงานข้ามชาติอยู่ในสถานะที่ไร้อัตน เนื่องจากกฎหมายมีลักษณะที่จำกัดสิทธิและกีดกันสิทธิของแรงงานข้ามชาติ ที่อยู่บนฐานคิดอุดมการณ์ชาตินิยม เน้นการควบคุมมากกว่าการส่งเสริมศักยภาพของความเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดการเลือกปฏิบัติต่อพวกเขา ด้วยเหตุผลความมั่นคงของประเทศไทย จึงมีการควบคุมให้แรงงานข้ามชาติ และชนกลุ่มน้อย ต้องตรึงตัวเองไว้กับประเภทของงานที่กฎหมายกำหนดไว้ ตามเอกสารที่ขึ้นทะเบียนไว้กับหน่วยงานรัฐไทย โดยต้องมีนายจ้างที่ชัดเจน และแรงงานจะต้องมีบัตรประจำตัวประเภทต่าง ๆ ตามการจำแนกบัตรประจำตัวของแรงงานข้ามชาติ คือ แรงงานพิสูจน์สัญชาติ (พาสปอร์ตเล่มน้ำเงิน) แรงงาน MOU (พาสปอร์ตเล่มน้ำเงิน) แรงงานในกิจการประมงทะเล (พาสปอร์ตสีส้ม) แรงงานงาน-ไปกลับตามฤดูกาล (ใบอนุญาตน้ำเงิน) และแรงงานขึ้นทะเบียน (บัตรสีชมพู) (ปันแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2561: 225) ที่ทำให้แรงงานมีสถานะทางทะเบียนที่แตกต่างกัน และการเข้าถึงสิทธิที่แตกต่างเช่นกัน

นอกจากข้อจำกัดด้านเอกสารที่ทำให้พวกเขาเข้าถึงสิทธิอย่างจำกัด และไร้อัตนงานศึกษานี้ยังพบว่า แรงงานข้ามชาติต้องประสบปัญหาการถูกจำกัดสิทธิในการประกอบอาชีพได้อย่างเสรี แม้ว่ากฎหมายจะให้การคุ้มครองสิทธิแรงงานข้ามชาติโดยส่วนใหญ่แล้วก็ตาม แต่แรงงานข้ามชาติในบางประเภทงานก็ยังไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิเช่นเดิม คือ แรงงานอาชีพแม่บ้าน

งานแม่บ้านส่วนใหญ่ถูกทำให้กลายเป็นงานของผู้หญิงฝ่ายเดียว และถูกทำให้เป็นงานที่ไร้มูลค่า โดยเฉพาะ ผู้หญิงที่ทำงานในบ้านตัวเอง แต่กลุ่มของนักสิทธิสตรีในประเทศตะวันตกมองว่างานบ้านกลายเป็นกระบวนการขูดรีดแรงงานหญิงที่ไม่ได้รับคุ้มครองจากกฎหมายแรงงาน ด้วยปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้หญิงที่ทำงานบ้านแต่สังคมและผู้ชายไม่ให้คุณค่าและมูลค่า จึงทำให้เกิดการรวมกลุ่มของผู้หญิงที่มีแนวคิดแบบเฟมินิสต์และกระทำการเคลื่อนไหวในปี ค.ศ. 1992 โดยการเรียกร้องและมีข้อเสนอปรับมุมมองต่อความหมายของบ้านใหม่ โดยให้มองบ้านเป็นดังบริษัทคล้ายกับโรงงานที่เป็นพื้นที่ทำงานและมีการใช้แรงงาน พร้อมทั้งมีชื่อเรียกร้องให้จ่ายค่าจ้างแก่ผู้หญิงที่ทำงานบ้านด้วย อีกทั้งมีการต่อรองสิทธิในความสัมพันธ์ทางเพศภาวะ (gender) เพราะมักมองว่างานบ้านเป็นงานของผู้หญิงเท่านั้น ผู้ชายไม่ต้องทำก็ได้ เท่ากับว่าผู้ชายสามารถขูดรีดแรงงานผู้หญิงได้ในพื้นที่ครัวเรือน

(Ehrenreich, 1995: 86-87)

เมื่อการทำงานบ้านขยับกลายเป็นงานรับจ้าง แรงงานประเภทนี้ก็มักเป็นผู้หญิงเช่นเดิม ซึ่งไม่ค่อยได้รับการคุ้มครองทางกฎหมายและทางสังคม แรงงานแม่บ้านส่วนใหญ่มักจะถูกนายจ้างเอาเปรียบ ใช้แรงงานอย่างไม่เป็นธรรม ได้ค่าแรงต่ำ ไม่มีวันหยุด ในบางกรณีอาจถูกทำร้ายร่างกาย หรือถูกล่วงละเมิดทางเพศ ในบางประเทศถึงกับห้ามผู้หญิงไปทำงานเป็นแม่บ้านในต่างประเทศ ดังเช่น ประเทศอินโดนีเซียห้ามผู้หญิงไปทำงานเป็นแม่บ้านในประเทศมาเลเซียตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2552 จนถึงเดือนพฤษภาคม 2554 เนื่องจากมีแรงงานแม่บ้านในมาเลเซียจำนวนมากถูกทำร้ายร่างกายด้วยการโดนน้ำร้อนราด หรือโดนกรรไกรแทง และถูกยึดหนังสือเดินทางเอาไว้ จนกระทั่งประเทศมาเลเซียต้องทำข้อตกลงกับประเทศต่าง ๆ ว่า แม่บ้านที่เข้ามาทำงานในประเทศมาเลเซียจะมีสภาพแวดล้อมในการทำงานที่ดีขึ้น จะมีวันหยุดอย่างน้อยหนึ่งวันในแต่ละสัปดาห์ เมื่อวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2554 ที่ผ่านมา ประเทศอินโดนีเซียมีคำสั่งอีกครั้งห้ามผู้หญิงไปทำงานแม่บ้านในประเทศซาอุดีอาระเบีย เนื่องจากแม่บ้านชาวอินโดนีเซียถูกศาลซาอุดีอาระเบียสั่งประหารชีวิตเพราะเธอฆาตกรรมนายจ้าง อันเนื่องมาจากการถูกนายจ้างข่มขืน (ผู้จัดการออนไลน์, 2554)

แต่สำหรับในประเทศไทย จะเห็นได้ว่าแรงงานที่ทำงานรับใช้ในบ้านมีความเสี่ยงสูงไม่ต่างจากแรงงานประเภทอื่น แต่กลับไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายแรงงาน ทำให้แรงงานข้ามชาติที่ทำงานแม่บ้านมีการรวมกลุ่มกันเพื่อผลักดันให้ผู้ทำงานรับใช้ในบ้านและทำงานแม่บ้านลักษณะอื่นได้รับการยอมรับในฐานะเป็นแรงงาน โดยแบ่งออกเป็นสองลักษณะ คือ กลุ่มแรก เป็นแรงงานผู้ทำงานแม่บ้านโดยการจ้างงานของบริษัท ซึ่งถือว่าเป็นลูกจ้างที่ได้รับการคุ้มครองภายใต้กฎหมายคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 เช่นเดียวกับแรงงานในโรงงาน การจ้างงานลักษณะที่มีการเซ็นสัญญาเป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน ในกรณีนี้จะฟ้องร้องเอาผิดนายจ้างได้ง่ายหากมีการกระทำละเมิดสิทธิ แต่ในทางปฏิบัติยังมีปัญหาเมื่อปรากฏว่านายจ้างพาพวกเขาไปขึ้นเป็นผู้ประกันตามมาตรา 33 เพราะนายจ้างต้องการลดรายจ่ายที่จะต้องสมทบเงินกองทุนประกันสังคม แม้ว่ากฎหมายจะมีการบังคับใช้ก็ตาม แต่นายจ้างเล็งกฎหมายให้แรงงานใช้วิธีซื้อบัตรประกันสุขภาพ และหากลาป่วย แรงงานจะถูกหักค่าแรงรายวัน หากทำงานเกิน แรงงานจะไม่ได้รับค่าจ้างล่วงเวลา หรือเมื่อต้องทำงานวันหยุด ก็ไม่ได้รับค่าจ้างตามอัตราที่กฎหมายกำหนด

กลุ่มที่สอง คือ แรงงานรับใช้ในบ้าน ที่มีนายจ้างรายบุคคล ที่มีทั้งรับจ้างรายวันและมีรายได้ประจำตามบ้าน ซึ่งแรงงานกลุ่มนี้ได้รับการคุ้มครองสิทธิจากกฎหมายพระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน เพียงบางส่วนเท่านั้น กระนั้นก็ตามยังพบว่าแรงงานรับใช้ใน

บ้าน มักถูกละเมิดสิทธิเสมอมาโดยเฉพาะเรื่องเวลาทำงานที่ไม่มีวันหยุด หรือทำงานเกิน 8 ชั่วโมงโดยไม่ได้รับค่าล่วงเวลา รวมทั้งการเข้าไม่ถึงกองทุนประกันสังคมและกองทุนเงินทดแทน เพราะกฎหมายกำหนดไว้ว่า นายจ้างไม่ทำงานประกอบธุรกิจให้ก่อรายได้ จึงไม่ต้องนำแรงงานขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตน

กล่าวได้ว่า แรงงานข้ามชาติอาชีพรับใช้ในบ้าน ยังคงตกอยู่ในสถานะไร้ตัวตน ในทางกฎหมายและขาดพื้นที่ทางสังคมในการต่อรองสิทธิของตนเอง เพราะไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิตามกฎหมายแรงงาน นอกเสียจากว่าพวกเขาจะต้องเป็นแรงงานก่อสร้าง และแรงงานแม่บ้านที่สังกัดบริษัท ซึ่งก็จะมีข้อเสียเปรียบในด้านอื่นต่างออกไป

อย่างไรก็ตาม ปัญหาจากการที่อยู่ในสภาวะไร้ตัวตนของแรงงานแม่บ้านฐานะแรงงานข้ามชาติจากการกีดกัน และควบคุมสิทธิจากกฎหมายของประเทศไทยและนายจ้าง ซึ่งมักใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการควบคุมและละเมิดสิทธิพวกเธอ นั้น ทำให้พวกเธอพยายามหาทางโต้ตอบด้วยกลยุทธ์ที่หลากหลาย ผ่านการสร้างพื้นที่ทางสังคมและทุนทางสังคมในปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ตาม แนวความคิดเรื่องพื้นที่ทางสังคมของ Pierre Bourdieu ดังกล่าวข้างต้น จะช่วยขยายมุมมองของสตรีนิยมในการทำความเข้าใจปัญหาและการต่อรองของแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านในประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่ยังเข้าไม่ถึงสิทธิแรงงาน เพราะถูกกีดกันตั้งแต่ระดับโครงสร้าง ในฐานะที่เป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์อย่างหนึ่ง จากการที่นโยบายการคุ้มครองไม่ครอบคลุมสำหรับงานแม่บ้าน และงานนอกระบบต่าง ๆ ขณะเดียวกันแนวคิดของ Pierre Bourdieu ก็ยังจะช่วยให้เข้าใจแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านในความพยายามสร้างกลยุทธ์ในพื้นที่ทางสังคมต่าง ๆ เพื่อต่อสู้และต่อรองสิทธิของพวกเธอ การต่อรองเพื่อเปิดพื้นที่สาธารณะ

การใช้กลยุทธ์การเคลื่อนไหวเพื่อเปิดพื้นที่สาธารณะ จัดว่าเป็นการต่อรองเพื่อการเข้าถึงสิทธิแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้าน งานศึกษานี้พบว่าด้วยกฎหมายที่มีลักษณะกีดกันและเลือกปฏิบัติในการเข้าถึงสิทธินั้น แรงงานที่เข้ามาทำงานในประเทศไทยยังเข้าไม่ถึงสิทธิขั้นพื้นฐานในฐานะพลเมืองทางเศรษฐกิจที่มีส่วนในการพัฒนาประเทศไทยมานานหลายทศวรรษ เพราะว่าพวกเธอยังตกอยู่สถานะไร้ตัวตนและยังไม่สามารถเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานตามหลักสากล แม้ว่างานแม่บ้านจะมีความจำเป็นต่อภาคธุรกิจและครัวเรือนของชนชั้นกลางและชนชั้นสูงของประเทศไทยเป็นอย่างมาก

งานแม่บ้านถูกทำให้เป็นงานของผู้หญิง เป็นงานที่ไร้มูลค่า ผู้ทำงานแม่บ้านมักไม่ได้รับการยอมรับว่าเป็นแรงงาน กลายเป็นช่องทางที่ทำให้แม่บ้านถูกขูดรีดแรงงาน และไม่ได้รับการคุ้มครองสิทธิในฐานะแรงงาน แรงงานแม่บ้านทั้งชาวไทยและแรงงานข้ามชาติ

มักอยู่อย่างไรตัวตน บ่อยครั้งที่ถูกนายจ้างกระทำรุนแรง กักขัง หน่วงเหนี่ยว ไม่ให้อิสระในการดำเนินชีวิต เนื่องจากงานอยู่ในพื้นที่ส่วนตัวซึ่งบุคคลภายนอกมักไม่รู้เห็น

นอกจากนั้น การทำงานในบ้านยังทำให้ลูกจ้างผู้หญิงกับนายจ้างมีความสัมพันธ์ทางอารมณ์ความรู้สึกในเชิงอุปถัมภ์กันมากกว่าการเป็นแรงงานในภาคส่วนอื่น แรงงานจึงต่อรองกับนายจ้างได้ค่อนข้างยากเพราะมักจะมีอารมณ์เกรงอกเกรงใจ และให้ความสำคัญต่อความรู้สึกระหว่างกันมากกว่าสิทธิของตนเอง เพราะ หากมีการกระทบกระทั่งหรือเกิดความขัดแย้งกันจะทำให้กลายเป็นความสัมพันธ์ที่อึดอัดจนกระทั่งทำให้ต้องออกจากงาน

งานศึกษาขององค์กรแรงงานระหว่างประเทศ (2559) เรื่อง “แรงงาน ผู้ช่วยปั๊ม แม่บ้าน? สภาพการทำงานและทัศนคติ ของแรงงานหญิงข้ามชาติในประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย” ใช้คำว่าญาติเสมือน (fictive kin) หรือญาติที่อุปโลกนขึ้น เพื่ออธิบายถึงความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับแรงงานแม่บ้านซึ่งไม่ใช่ทางสายเลือด หรือจากการแต่งงาน แต่มีความผูกพัน มีลักษณะต่างตอบแทนมากกว่าความสัมพันธ์แบบการจ้างงานที่ใช้ข้อสัญญาเป็นหลัก งานศึกษาพบว่า แรงงานหญิงข้ามชาติที่ทำงานบ้านมีความสัมพันธ์กับนายจ้างในลักษณะนี้ ทำให้แรงงานมีความลังเลที่จะเจรจาต่อรองหรือเรียกร้องสิทธิตามกฎหมาย หากเงื่อนไขการทำงานหรือสภาพการจ้างงานไม่ดีต่อตนเอง เพราะตนมีความผูกพันทางอารมณ์ต่อนายจ้าง และรู้สึกว่าคุณ “เป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว” ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้ไม่ได้เป็นเรื่องเลวร้าย แต่มันอาจถูกนายจ้างนำมาใช้อเปรียบลูกจ้างได้

การใช้เพียงสัญญามาเป็นหลักในการพิจารณาความเป็นธรรมในการจ้างงาน ไม่เพียงพอในการทำความเข้าใจปัญหาต่าง ๆ ที่แรงงานทำงานบ้านเผชิญอยู่ การศึกษานี้ยังพบว่าแรงงานไม่ได้กระตือรือร้นหรือสนใจเรื่องสัญญา เพราะการยุติความสัมพันธ์กับนายจ้างเป็นเรื่องสำคัญมากกว่าข้อกำหนดและเงื่อนไขของสัญญา ส่วนนายจ้างไทยเองก็ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการมีสัญญาจ้างเป็นลายลักษณ์อักษร ต่างจากในประเทศมาเลเซียที่ให้ความสำคัญกับสัญญาจ้างมากกว่า เพราะสัญญาเกี่ยวข้องกับข้อบังคับของฝ่ายตรวจคนเข้าเมืองและผูกมัดแรงงานกับนายจ้างอย่างชัดเจน ในทางปฏิบัติ ความสัมพันธ์เป็นเงื่อนไขของการจ้างงานมากกว่าตัวสัญญา และพื้นที่ทำงานในบ้านก็เป็นพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างขอบเขตอำนาจหน้าที่ของหน่วยงานรัฐต่าง ๆ ว่าจะจะเป็นความรับผิดชอบของกระทรวงแรงงาน หรือกระทรวงที่กำกับดูแลเรื่องครอบครัวหรือเพศสภาพ (องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ, 2559: 3-4)

อย่างไรก็ตาม แรงกดดันต่าง ๆ ผลักดันให้แรงงานแม่บ้านลุกขึ้นมารวมกลุ่มต่อสู้ โดยเข้าร่วมกับเครือข่ายพันธมิตรในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติ ทำให้ปัญหา

ของพวกเธอได้รับการเปิดเผยในพื้นที่สาธารณะที่ส่งผลทำให้ผู้คนในสังคมมีความเข้าใจสถานะของแรงงานแม่บ้านมากขึ้น จนกระทั่งมีกฎหมายออกมายอมรับและคุ้มครองแรงงานแม่บ้านในฐานะแรงงานประเภทหนึ่ง

การเปิดพื้นที่สาธารณะในระดับนานาชาติ มีการจัดเวทีการประชุมเมื่อวันที่ 26-28 สิงหาคม พ.ศ. 2545 ที่กรุงโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา ภายใต้การสนับสนุนของสหประชาชาติ และองค์กรระดับภูมิภาค ในการประชุมมีการแสดงข้อห่วงกังวลถึงเรื่องการคุ้มครอง และการตระหนักในสิทธิของแรงงานทำงานบ้าน จนมีการลงมติรับรองรับคำประกาศ ณ กรุงโคลัมโบ ที่สนับสนุนการทำงานและส่งเสริมสิทธิแรงงานที่ทำงานในบ้าน และกำหนดให้ระหว่างวันที่ 26-28 สิงหาคม ของทุกปี เป็นช่วงของ “วันแรงงานทำงานบ้านสากล” (ประชาไท, 2553)

นอกจากการเปิดพื้นที่ทางสังคมในระดับนานาชาติ แล้วในระดับท้องถิ่นในจังหวัดเชียงใหม่ มูลนิธิเพื่อสุขภาพและการเรียนรู้ของแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ หรือ MAP Foundation ซึ่งทำงานกับแรงงานแม่บ้าน หรือ แรงงานรับใช้ในบ้าน ได้รณรงค์สร้างความตระหนักเรื่องการทำงานที่ปลอดภัย สิทธิพื้นฐานตามกฎหมาย หน้าที่และความรับผิดชอบระหว่างนายจ้างและลูกจ้างที่ทำงานในบ้าน โดยผ่านกิจกรรมอบรม สัมมนา จัดทำสื่อเอกสารให้ความรู้อย่างต่อเนื่อง เช่น “วันแรงงานทำงานบ้านสากล” เมื่อวันที่ 22 ส.ค. 2553 ได้มีการจัดสัมมนาในหัวข้อ “อะไร ๆ ก็แล้ว แล้วสิทธิของแจ่วอยู่ไหน?” การสัมมนาดังกล่าวทำให้เกิดการรวมกลุ่มคนงานรับใช้ในบ้าน ในนาม “กลุ่มแรงงานทำงานบ้านในภาคเหนือ” เพื่อรณรงค์เคลื่อนไหวภายใต้คำขวัญว่า “สิทธิแรงงานทำงานที่บ้าน คือสิทธิแรงงาน และสิทธิมนุษยชน” ด้วยการใช้พื้นที่สื่อสาธารณะเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจ น.ส.สาธิตา ห่อโพเปิดเผยว่ามูลนิธิฯ ร่วมกับแรงงานทำงานบ้าน ยังมีการจัดรายการวิทยุร่วมกันด้วย โดยจัดรายการผ่านวิทยุชุมชน FM 99.00 MHz (ประชาไท, 2553)

ในเวลาต่อมารัฐไทยเริ่มตอบรับและให้การคุ้มครองสิทธิและสวัสดิการแก่แรงงานแม่บ้านในระดับหนึ่ง แม้ว่าจะยังคงต้องผลักดันให้นโยบายส่งผลต่อการปฏิบัติในระดับพื้นที่รวมทั้งเรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกติกาและการคุ้มครองทางกฎหมายเพิ่มเติมจากการบอกเล่าของพิม เจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน ในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นผู้ประสานกลุ่มแรงงานแม่บ้านในภาคเหนือ เธอมาทำงานในบทบาทผู้ประสานงานกลุ่มแม่บ้านเนื่องจากเคยมีประสบการณ์ทำงานลักษณะเดียวกัน ช่วงที่มาทำงานในเมืองไทยครั้งแรกได้ทำงานในร้านอาหารแห่งหนึ่งใน จังหวัดเชียงใหม่ มีหน้าที่เสิร์ฟอาหาร ทำความสะอาดร้าน ทำงานบ้าน และเลี้ยงลูกให้เจ้าของร้าน เนื่องจากเธออยู่ในสถานะบุคคลเข้าเมืองผิดกฎหมาย จึงไม่มีอำนาจต่อรอง และไม่เข้าใจเรื่องสิทธิ เธอเห็นว่าคนในสังคมมักมองว่างาน

แม่บ้านเป็นงานขั้นต่ำ และไร้คุณค่า ต้องรองรับอารมณ์นายจ้าง ทำงานตามคำสั่งนายจ้าง ตลอดเวลา และมีอำนาจในการต่อรองน้อยมาก แม้แต่ประเทศต้นทางอย่างประเทศพม่ายังไม่ยอมรับแรงงานอาชีพนี้ เนื่องจากนโยบายของรัฐบาลพม่าที่มีการทำ MOU กับประเทศไทย จะไม่ส่งคนในประเทศพม่ามาทำงานรับใช้บ้านในประเทศไทย เพราะมองว่าเป็นงานที่มีความต่ำต้อย และในไทยมีการละเมิดสิทธิแรงงานรับใช้ในบ้านมาก แต่มีการส่งคนไปทำงานแม่บ้านในประเทศฮ่องกงมากกว่า เพราะมีการคุ้มครองแรงงานรับใช้ในบ้านตามหลักสากล และดูแลดี ให้สิทธิและสวัสดิการที่ดีกว่าในไทยมาก แรงงานเองที่อยู่ใน MOU จะไม่เปิดเผยว่าตัวเองมาทำงานแม่บ้านในประเทศไทย เพราะหากลงในแบบฟอร์มสมัคร รัฐบาลพม่ามักจะไม่นอมนุญาตให้มา (สัมภาษณ์ พิมพ์ วันที่ 22 สิงหาคม 2560)

แม้จะไม่ได้รับการยอมรับจากประเทศต้นทางและผู้คนในสังคม ซึ่งมองว่าแรงงานแม่บ้านเป็นอาชีพที่ต่ำต้อย แต่ว่าแรงงานแม่บ้านกลับไม่ยอมที่จะให้ฝ่ายผู้ที่มีอำนาจกระทำเพียงฝ่ายเดียว โดยเฉพาะแรงงานหญิงชาวไทใหญ่ที่ย้ายมาอยู่ในประเทศไทยก่อนหน้าที่จะทำ MOU โดยพวกเขาพร้อมกลุ่มและออกมาเคลื่อนไหวในพื้นที่ที่สาธารณชนได้รับการยอมรับมากขึ้น พิมพ์ กล่าวถึงกลุ่มแม่บ้านในเชียงใหม่ที่ร่วมกันเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องว่า

“แรงงานทำงานบ้านที่เชียงใหม่ส่วนใหญ่เป็นไทใหญ่ที่มารวมกลุ่มกันมีประมาณ 20-30 คน บางคนทำงานมานานนายจ้างจึงไว้ใจ และอนุญาตให้มาร่วมกิจกรรมได้ บางคนย้ายไปไหนไม่ได้ เพราะลูกต้องเรียนหนังสือในโรงเรียนใกล้กับบ้านที่ทำงาน ถ้าเปลี่ยนโรงเรียนก็จะมีค่าใช้จ่ายเพิ่ม แต่สมาชิกในกลุ่มก็มีการสลับกันไปมาจำนวนสมาชิกไม่คงที่ เพราะหลายคนเปลี่ยนงานตลอด”

การร่วมกิจกรรมกับกลุ่มทำให้แรงงานได้เรียนรู้สิทธิ เมื่อกลับไปต่อรองหรือทวงถามสิทธิจากนายจ้าง ทำให้นายจ้างไม่พอใจ และมองว่าลูกจ้างรู้มาก ถ้าตกลงกันไม่ได้ก็อาจถูกเลิกจ้าง ดังนั้นการอ้างสิทธิตามกฎหมายก็อาจทำให้แรงงานประสบปัญหาทางเศรษฐกิจตามมา

จากการรวมกลุ่มของแรงงานทำงานบ้าน ทำให้แรงงานทำงานบ้านเริ่มเผยตัวตนออกมาในพื้นที่สาธารณะ จึงเกิดแกนนำที่ตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและเพื่อน ๆ ในกลุ่มแม่บ้านและส่งตัวแทนไปร่วมกับเครือข่ายในระดับสากลดังเช่น การประชุมในเวทินานาชาติใน พ.ศ. 2553 ที่มีการร่างอนุสัญญา ILO 4189 (International Labour Organization) เพื่อให้มีการคุ้มครองแรงงานคนทำงานบ้าน และถือว่าแรงงานทำงานบ้าน

เป็นแรงงานที่มีคุณค่าในฐานะมนุษย์และแรงงาน ในที่ประชุมมีรัฐบาลจากหลายประเทศ ยอมรับและเซ็นรับรองอนุสัญญาฉบับนี้ อย่างไรก็ตาม รัฐบาลไทยก็ไม่ยอมรับอนุสัญญาฉบับนี้ แต่ใช้การออกกฎกระทรวงเอง ในปี พ.ศ. 2555 ที่กำหนดให้มีการคุ้มครองแรงงานทำงานในบ้าน ซึ่งไม่ได้รับการคุ้มครองจากกฎหมายแรงงาน โดยให้มีสิทธิตามหลักสากล คือ ให้มีวันหยุดสัปดาห์ละ 1 วันโดยได้รับค่าจ้าง หยุดพักผ่อนได้ปีละ 6 วัน วันหยุดตามประเพณีปีละ 13 วัน และหากเจ็บป่วย สามารถหยุดได้ตามจริง ปีละ 30 วัน แต่หากหยุดเกิน 30 วัน จะไม่ได้รับค่าจ้าง

ทว่า การคุ้มครองสิทธิดังกล่าวก็ยังคงเป็นการคุ้มครองในบางส่วนเท่านั้น และยังไม่มียุทธวิธีอย่างสมบูรณ์เทียบเท่าแรงงานประเภทอื่น และในทางปฏิบัติยังพบว่านายจ้างไม่ทำตามกฎหมายที่กำหนดอย่างจริงจัง เพราะแรงงานทำงานในพื้นที่ส่วนตัว ทำให้นายจ้างมีอำนาจเหนือกว่าแรงงานอยู่นั่นเอง

หม่วยแลง ผู้นำแรงงานกลุ่มแม่บ้าน กล่าวถึงการเคลื่อนไหวที่ผ่านมาว่าสามารถผลักดันการคุ้มครองสิทธิคนทำงานแม่บ้านได้หลายอย่าง แต่อีกหลายอย่างก็ยังคงผลักดันกันต่อ เธอเสนอว่า

“เรื่องเงินเดือนกำลังเรียกร้องให้จ่ายตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ยังมีลูกจ้างไม่กล้าต่อรองกับนายจ้าง แต่รับเงินที่นายจ้างจ่ายซึ่งน้อยมาก อีกเรื่องคือการขอเป็นผู้ประกันในกองทุนประกันสังคม และการมีสิทธิลาคลอด 3 เดือน โดยไม่ถูกหักเงินเดือน ได้ข่าวว่ากระทรวงแรงงานประกาศรับรองเรื่องนี้แล้ว แต่ในทางปฏิบัติไม่รื้อนายจ้างจะยอมหรือเปล่า”

หม่วยแลง เปิดเผยถึงลักษณะการดำเนินงานของกลุ่มที่เน้นการฝึกอบรมและการประสานงานกับกลุ่มอื่น ๆ มากกว่าการเคลื่อนไหวเฉพาะกลุ่มของตนเอง จากคำกล่าวที่ว่า “ตอนนี้กลุ่มแม่บ้านไม่มีประธานยังไม่เป็นองค์กร แต่มีการจัดอบรมและส่งตัวแทนเข้าร่วมขับเคลื่อนกับส่วนกลาง มีการประชุมครั้งละ 15 คน” นอกจากหม่วยแลงจะได้รับความไว้วางใจจากเพื่อนแรงงานแม่บ้านแล้ว เธอยังได้รับบทบาทเป็นผู้ช่วยเจ้าหน้าที่ MAP ทำหน้าที่เก็บข้อมูล นำเสนอสถานการณ์และปัญหาในเวทีประชุม และถ่ายทอดความรู้ต่าง ๆ ที่ไปเรียนรู้มาให้กับเพื่อนที่มาร่วมอบรมหรือประชุม เช่น หากไม่ได้รับเงินเดือนจะร้องเรียนได้อย่างไร การเข้าประกันสังคมมีสิทธิอะไรบ้าง

ดังนั้น การรวมกลุ่มจึงยังเป็นกลยุทธ์ที่สำคัญต่อแรงงานกลุ่มแม่บ้าน ที่ยังคงดำเนินการขับเคลื่อนต่อไป พร้อมกับการเชื่อมประสานในระดับเครือข่ายทุกระดับเพื่อผลักดันข้อเรียกร้องต่าง ๆ ต่อรัฐบาลไทย ได้แก่ ให้เคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ในฐานะแรงงานที่ควรมีสิทธิมีเสียง และได้รับการคุ้มครองเหมือนกับแรงงานกลุ่มอื่น ๆ อาทิเช่น

การได้รับค่าจ้างขั้นต่ำ และการมีเวลาในการทำงานที่ชัดเจน เป็นต้น การมีสิทธิในการเข้าเป็นผู้ประกันตนในกองทุนประกันสังคมเช่นเดียวกับแรงงานกลุ่มอื่น ๆ และให้ยกเลิก กฎกระทรวงแรงงาน ปี พ.ศ. 2555 และให้แรงงานทำงานในบ้านมาอยู่ภายใต้กฎหมายแรงงาน ปี พ.ศ. 2541 เพื่อให้แรงงานรับใช้ในบ้านมีสิทธิเท่าเทียมกับแรงงานในอุตสาหกรรมอื่น ๆ และแรงงานไทย

กลยุทธ์การเคลื่อนไหวของกลุ่มแรงงานแม่บ้านแปรผันไปตามพื้นที่และเวลาของการเคลื่อนไหว หากเป็นการต่อสู้ในระดับสาธารณะพวกเขาจะหาหลักการแบบเหตุผลมาเป็นประเด็นในการผลักดัน เพื่อให้ได้รับการยอมรับและมีกติกาทางกฎหมายเพื่อให้ได้รับสิทธิและสวัสดิการเช่นเดียวกับแรงงานในภาคอุตสาหกรรมกลุ่มอื่น ๆ แต่ระดับปฏิบัติในพื้นที่ทำงานของพวกเขา ซึ่งนายจ้างยังคงมีอำนาจเหนืออยู่มาก แต่ทุกคนก็ใช้กลยุทธ์อื่น ๆ ในการต่อรอง ซึ่งโดยส่วนใหญ่พบว่าไม่เน้นสร้างความขัดแย้งแบบปะทะโดยตรงหรือเผชิญหน้า มักใช้วิธีระบายความรู้สึกกับเพื่อนในกลุ่มหรือในพื้นที่ออนไลน์ แต่หากจะมีการแตกหักก็จะเริ่มจากการปรึกษาจากองค์กรพัฒนาเอกชนก่อน หรือร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายอื่น ๆ ที่เปิดพื้นที่ให้แรงงานแม่บ้านได้นำเสนอปัญหาของตนเองสู่สาธารณะ เช่น การร่วมเดินรณรงค์ในวันแรงงานแม่บ้านสากลทุกปี

การสร้างกลุ่มผู้ทำงานบ้านได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชนในจ.เชียงใหม่ คือ มูลนิธิเพื่อสุขภาพและการเรียนรู้ของแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ (MAP) โดยใช้ประเด็นการเป็นชนชั้นแรงงาน และสิทธิมนุษยชน เพื่อสร้างความรู้สึกและอัตลักษณ์ร่วมแนวคิดดังกล่าวได้รับอิทธิพลจากตะวันตก แต่ก็ทำให้มีแรงงานแม่บ้านมาเข้าร่วมจำนวนมาก การเคลื่อนไหวจึงเน้นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์และเรียกร้องเป็นรายประเด็น โดยยังไม่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง ส่วนหนึ่งเป็นเพราะแรงงานแม่บ้านที่มาเคลื่อนไหว ต่างมีปัญหาที่มาจากประสบการณ์ร่วมกันมากกว่าที่จะเป็นการยึดโยงกันไว้ด้วยการมีอุดมการณ์ของชนชั้นแรงงานร่วมกัน

กลยุทธ์การเข้าถึงสิทธิกองทุนประกันสังคม จากปัญหาการเข้าไม่ถึงสิทธิกองทุนประกันสังคมของแรงงานข้ามชาติจำนวนมาก จึงทำให้เกิดการพยายามในการต่อรองให้แรงงานข้ามชาติสามารถเข้าถึงสิทธิกองทุนประกันสังคม ด้วยการต่อรองด้วยตนเองในพื้นที่ชีวิต และการต่อรองด้วยการร่วมกับองค์กรเครือข่ายในพื้นที่สาธารณะ เนื่องจากปัญหาหลัก ๆ มาจากนายจ้างไม่นำขึ้นทะเบียน แม้ว่ากฎหมายจะกำหนด และเจ้าหน้าที่รัฐที่ไม่บังคับใช้กฎหมายกับนายจ้างอย่างจริงจัง ทำให้ลูกจ้างเสียโอกาสเข้าถึงสิทธิกองทุนประกันสังคม การติดกันแรงงานแม่บ้านรับใช้ในบ้าน ประกอบแรงงานข้ามชาติ มีข้อจำกัดหลายประการ

อาทิ ขาดความรู้เรื่องสิทธิ เงื่อนไขทางเอกสารไม่เปิดโอกาสให้สามารถเข้าถึงสิทธิได้ รายได้น้อยเกินกว่าจะแบ่งจ่ายเข้ากองทุนได้ และความไม่ชัดเจนด้านสิทธิประโยชน์ในการเป็นผู้ประกันตน จึงทำให้แรงงานไม่สนใจที่จะเข้าเป็นผู้ประกันตน อาทิ กองทุนชราภาพ และสิทธิการคลอดบุตร ที่แรงงานข้ามชาติเข้าถึงสิทธิได้น้อยมาก เนื่องจากต้องมีเอกสารใบสมรสจากประเทศต้นทางมายื่นทำการขอใช้สิทธิ จึงกลายเป็นเรื่องยุ่งยากสำหรับพวกเขา

อย่างไรก็ตาม จากข้อจำกัดที่กล่าวไว้ข้างต้น ที่ทำให้แรงงานข้ามชาติไม่สามารถเข้าถึงสิทธิกองทุนประกันสังคมได้นั้น แม้ว่าตามกฎหมายได้กำหนดให้นายจ้างพาลูกจ้างขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตนของกองทุนประกันสังคม ตามมาตรา 33 แม้ว่ากฎหมายจะมีการกำหนดไว้ว่า หากมีการจ้างงานลูกจ้างเพียงหนึ่งคน ก็สามารถเข้าถึงเป็นผู้ประกันตนได้ นั้น กองทุนประกันสังคม พ.ศ.2533 จะให้การคุ้มครองแรงงานข้ามชาติเป็นผู้ประกันตนได้นั้น ต้องผ่านการพิสูจน์สัญชาติและมีใบอนุญาตทำงานในกิจการที่กฎหมายประกันสังคมระบุไว้เท่านั้น แต่อาชีพทำงานรับใช้ในบ้านยังคงถูกกีดกันด้วยข้ออ้างที่ว่า “อาชีพรับจ้างทำงานบ้าน ภายใต้การจ้างแบบปัจเจกของนายจ้าง ที่มีลักษณะไม่ได้เกิดจากรายได้จึงไม่มีสิทธิในกองทุนประกันสังคมและกองทุนเงินทดแทน” จึงทำให้แรงงานแม่บ้านจำนวนไม่น้อยเลือกที่จะหันมาต่อรองในพื้นที่ของชีวิตประจำวัน เพื่อเลี่ยงความขัดแย้งอย่างแตกหักกับนายจ้าง

การต่อรองในพื้นที่ของชีวิตประจำวัน

นอกจากการต่อรองสิทธิในพื้นที่สาธารณะแล้ว งานศึกษาพบว่า แรงงานอาชีพจำนวนมากเลือกที่จะต่อสู้ด้วยตนเองในชีวิตประจำวัน เพื่อเลี่ยงความขัดแย้งอย่างแตกหักกับนายจ้าง ซึ่งอาจส่งผลกระทบต่อความมั่นคงในรายได้ และการดำรงชีวิตของคนในครอบครัวที่อยู่ในประเทศไทย ดังเช่นกรณีของหมวยแลง นอกจากเธอจะเป็นแกนการต่อรองสิทธิในพื้นที่สาธารณะแล้ว เธอยังต้องต่อรองสิทธิกับนายจ้างในระดับปัจเจกในพื้นที่ของชีวิตประจำวัน ปัจจุบันเธอเป็นแม่บ้านอยู่ที่บ้านของนายจ้างผู้ชายชาวต่างชาติ ซึ่งมีภรรยาเป็นคนไทย เธอทำงานบ้านทุกอย่างรวมทั้งดูแลลูกสาวของนายจ้างตั้งแต่แรกเกิดมานานถึง 11 ปี ก่อนหน้านั้นหมวยแลงเคยเป็นแม่บ้านให้กับนายจ้างที่เป็นชาวไทยอยู่ 4 แห่ง เธอรู้สึกว่านายจ้างใช้อำนาจมาก ไม่มีความเห็นอกเห็นใจ ทำให้รู้สึกอึดอัด นายจ้างชาวไทยคนแรกดูถูกและแสดงการรังเกียจอย่างเห็นได้ชัด เช่น ไม่ให้เธอเข้าห้องน้านายจ้าง ให้พักในห้องเก็บของ ใช้งานหนักโดยให้ทำทั้งงานในบ้าน ได้แก่ เลี้ยงเด็ก เลี้ยงสุนัข จ่ายตลาด ทำอาหารให้นายจ้าง ฯลฯ และยังต้องไปทำกระดาศาในโรงงานด้วย โดยได้ค่าจ้างเพียงเดือนละ 1,500 บาทต่อเดือน ทำงานวันละ 16 ชั่วโมง (05.00-24.00 น.) โดยไม่มีวันหยุด เธอทำงานได้ประมาณ 2

เดือน จึงปีนกำแพงหนีออกจากโรงงานกระดาษ เธอเล่าประสบการณ์ชีวิตที่ผ่านจากการเอาชีวิตเอาเปรียบจากนายจ้างคนไทย ซึ่งเธอก้าวไว้ว่า “หนูถูกนายจ้างกดขี่เอาเปรียบมาก ให้ค่าของความเป็นคนต่ำมาก ห้องพักก็อึดอัดเป็นห้องเก็บของมีหมอนแข็งให้หนูนอนที่นั่น อาหารต้องกินของเหลือจากนายจ้าง”

ด้วยประสบการณ์การทำงานบ้านทำให้หม่วยแลงได้รับมอบหมายจากนายจ้างด้วยการมีหน้าที่เป็นที่เลี้ยงเด็ก ซึ่งเป็นลูกสาวของนายจ้าง ขณะนั้นมีอายุเพียงสามเดือน แม้ว่าจะไม่มีประสบการณ์เลี้ยงเด็กก่อน แต่เธอได้เรียนรู้จากนายจ้างผู้หญิงจนกระทั่งเธอทำหน้าที่แทนแม่ได้เป็นอย่างดี เธอทำตั้งแต่การชงนม อาบน้ำ และนอนด้วยกัน บ่อยครั้งที่เธอต้องเลี้ยงเด็กอยู่ตามลำพังเพราะนายจ้างออกไปสังสรรค์ บทบาทนี้ทำให้เธอรู้สึกผูกพันกับเด็กและครอบครัวของนายจ้างเป็นอย่างมาก จนทำให้เธอรู้สึกว่าเป็นลูกสาวของเธอเอง และเธอเรียกเด็กว่า “ลูก” หม่วยแลงถูกวางบทบาทสมมุติให้เป็นเสมือนแม่คนหนึ่ง เมื่อแรกเข้าทำงาน หม่วยแลงได้เงินเดือน 4,500 บาท หลังจากทำงานได้หนึ่งเดือนก็ได้ขึ้นเงินเดือนให้เป็น 5,000 บาท จากนั้นจะได้ขึ้นเงินเดือนปีละ 500 บาท

ในกรณีนี้ความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้าง-ลูกจ้างถูกทำให้พร่าเลือน เพราะหม่วยแลงกับนายจ้างมีความใกล้ชิดกันมาก ต่างจากลูกจ้าง-นายจ้าง โดยทั่วไป คล้ายกับเป็นญาติสนิทที่มีความผูกพันเห็นอกเห็นใจและไว้วางใจกันมากขึ้นเรื่อย ๆ จึงทำให้เธอสามารถทำงานได้ยาวนานถึง 11 ปี และกำลังจะเข้าสู่ปีที่ 12 เธอไม่รู้สึกว่านายจ้างเอาเปรียบและละเมิดสิทธิ แต่พวกเธอดูแลเธอเหมือนญาติสนิท เธอจึงไม่ได้รู้สึกอึดอัด และไม่คิดว่าตัวเองเป็นคนนอก ยิ่งไปกว่านั้นเธอยังรู้สึกว่าเป็นเหมือนแม่ของลูกสาวนายจ้างด้วยเช่นกัน ซึ่งปัจจุบันมีอายุ 11 ปี ขณะที่ หม่วยแลงเองก็แต่งงานมีครอบครัวของตัวเองแล้ว หม่วยแลงได้แสดงความคิดเห็นต่อนายจ้างว่า “เจ้านายเป็นฝรั่ง ไม่จู้จี้ และใจดี ทำงานสบายใจ เขาไม่เคยมาขึ้นนิ้วสั่ง ไม่มีพฤติกรรมลวนลาม เจ้านายผู้หญิง ก็ใจดี ชื่อของกินของใช้ให้ตลอดทำให้เราเก็บเงินเดือนได้เต็มที”

เมื่อเกิดปัญหาขึ้น หม่วยแลงจะใช้วิธีการพูดคุยปรึกษาหารือด้วยความที่เป็นพี่น้อง ซึ่งทำให้นายจ้างยินดียิ่ง เพราะเธอทำหน้าที่แทนแม่ให้กับลูกของพวกเธอ เป็นน้องสาว และเป็นลูกจ้างที่ดี มีความซื่อสัตย์ ซын อดทน มีความรับผิดชอบต่องาน ช่วยผ่อนเบาภาระรับผิดชอบในบ้าน ซึ่งพฤติกรรมเหล่านี้ทำให้อ่านาจต่อรองกับนายจ้างได้ แต่บางครั้งเธอก็แสดงท่าทีกราดเกรี้ยว เธอต่อรองกับนายจ้างว่า “ขอลาออก ทำงานไม่ไหวแล้ว” ทำให้นายจ้างพากันอ้อนวอนขอให้เธออยู่ทำงานต่อ

ความสัมพันธ์ดังกล่าวทำให้หม่วยแลง ได้รับเงินเดือนในอัตราที่มากกว่าค่าแรง

ขั้นต่ำ ปัจจุบันเธอได้เงินเดือนประมาณหนึ่งหมื่นบาท ได้รับเงินเดือนขึ้นทุกปี มีโอกาสไปศึกษาเรียนรู้นอกบ้าน เช่น เข้าร่วมอบรมเรื่องสิทธิ เรียนภาษาไทยและอังกฤษ จากองค์กรต่าง ๆ โดยที่นายจ้างเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายให้ทั้งหมด นอกจากนั้นนายจ้างยังดูแลค่าทำหนังสือเดินทาง การต่อวีซ่า ค่าอาหาร ค่ารักษาพยาบาล เธอมีสิทธิลาป่วย ลาหยุดในวันที่มีงานประเพณี และสามารถหยุดทั้งเสาร์และอาทิตย์ เพื่อไปอยู่กับสามีที่เข้าบ้านในเมืองเชียงใหม่

กระนั้นก็ตาม ยังมีสิทธิอีกหลายอย่างที่หมวยแลงจำเป็นต้องอรอง เช่น ระยะเวลาการทำงานในแต่ละวันที่ยังไม่ชัดเจน เพราะทุกวันนี้เธอทำงานวันละ 15 ชั่วโมง (6 โมงเช้า ถึงประมาณ 4 ทุ่ม) และยังไม่ได้ทำประกันสังคมจึงไม่มีสิทธิได้รับเงินจากกองทุนเงินทดแทน ทั้งนี้ กฎหมายประกันสังคมไม่เปิดให้แรงงานรับใช้ในบ้านประเภทนี้ ดังนั้นหากตั้งครครร์ หมวยแลงจะไม่มีสิทธิลาคลอด ไม่ได้รับเงินค่าคลอดบุตร รวมทั้งค่าสงเคราะห์บุตรจำนวน 6 ปี (สัมภาษณ์วันที่ 20 สิงหาคม 2560)

อีกกรณีหนึ่ง นางคำกู่ ลูกจ้างในบริษัททำความสะอาดใน จ.เชียงใหม่ ก็ใช้วิธีทวงถามสิทธิจากนายจ้างโดยตรงเช่นกัน เมื่อเธอได้เรียนรู้เรื่องสิทธิของตนจากการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มสหพันธ์คนงานข้ามชาติ นางคำกู่ได้รับค่าจ้างวันละ 316 บาท ทำงานระหว่างเวลา 8.30-17.00 น. สามารถลาป่วย และลาหยุด ตามสิทธิที่บัญญัติไว้ในกฎหมายคุ้มครองแรงงาน แต่นายจ้างยังไม่ได้นำเธอไปขึ้นทะเบียนเป็นผู้ประกันตน เมื่อเธอและเพื่อนอีก 6 คนรวมกลุ่มกันไปทวงถามสิทธิจากนายจ้าง กลับได้รับคำตอบว่า “บริษัทใน จ.เชียงใหม่พาเข้ากองทุนประสังคัมไม่ได้ จะต้องรอการจดทะเบียนให้เรียบร้อยก่อน” ทุกครั้งที่เธอทวงถามจะได้รับคำตอบเช่นนี้ ทั้ง ๆ ที่ตามกฎหมายแล้วแรงงานแม่บ้านที่เป็นลูกจ้างบริษัทเช่นนี้มีสิทธิเป็นผู้ประกันตนได้ แต่นายจ้างโดยส่วนใหญ่หลบเลี่ยงเพื่อที่จะไม่ต้องร่วมจ่ายสมทบกองทุนนั่นเอง (สัมภาษณ์นางคำกู่ วันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2561)

บทสรุป

การศึกษาครั้งนี้พบว่า แรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่พยายามสร้างกลยุทธ์ของการต่อรองต่าง ๆ เพื่อเข้าถึงสิทธิแรงงานที่ผ่านการเปิดพื้นที่ทางสังคมที่หลากหลาย ทั้งพื้นที่สาธารณะ และพื้นที่ในชีวิตประจำวัน และยังได้นำทุนต่าง ๆ ทั้งทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมและทุนสัญลักษณ์ มาผลักดันการเคลื่อนไหวอย่างมีพลวัต การนำแนวความคิดพื้นที่ทางสังคมของ Bourdieu มาใช้เป็นพื้นฐานในการศึกษานี้ ด้วยการมองพื้นที่ทางสังคมในฐานะที่เป็นรูปแบบของความสัมพันธ์ของอำนาจเชิง

สัญลักษณ์ ที่ผลิตซ้ำและเสริมสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจสามระดับซ้อนกัน ตั้งแต่ระดับของอำนาจเชิงสัญลักษณ์ในการสร้างความชอบธรรม ระดับของทุนประเภทต่าง ๆ จนถึงระดับของกลุ่มสถานภาพที่ถือครองทุนเหล่านั้นแตกต่างกัน ทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับการต่อสู้ต่อรองของแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านมากขึ้น และมองเห็นความเป็นผู้กระทำการของแรงงานข้ามชาติอาชีพ ที่พยายามจะสร้างกลยุทธ์ ด้วยการผสมผสานทุนต่าง ๆ ตามประสบการณ์ที่สะสมมาจากการเรียนรู้ในชีวิต (habitus) ขึ้นมาต่อรองตัวตนของพวกเขา

การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านเลือกต่อสู้ดิ้นรนเพื่อให้หลุดพ้นจากสภาวะไร้อัตนด้วยกลยุทธ์ที่หลากหลายผ่านการสร้างพื้นที่สาธารณะ โดยเริ่มจากความพยายามสร้างตัวตน เพื่อต่อรองเรื่องสิทธิต่าง ๆ ในฐานะแรงงานที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของไทย และการสร้างทุนทางสังคม ผ่านการสร้างเครือข่ายหลายรูปแบบในหลายระดับ ตั้งแต่การสร้างกลุ่มแม่บ้านในจังหวัดเชียงใหม่ เข้าไปร่วมกับเครือข่ายแม่บ้านไทยในระดับประเทศ และเชื่อมโยงกับเครือข่ายแม่บ้านในระดับนานาชาติเพื่อให้มีการขยายสิทธิแรงงานให้กับอาชีพแม่บ้าน รวมถึงการนิยามความหมายใหม่ให้กับอาชีพแม่บ้าน เพราะอาชีพแม่บ้านถูกสังคมมองว่าเป็นงานสกปรกและต่ำต้อย ไม่มีคุณค่า แต่แรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านมองว่าพวกเขาเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทย เพราะพวกเขาเข้ามาทำงานทดแทนแรงงานของผู้หญิงในครัวเรือน ซึ่งออกไปทำงานนอกบ้าน และนิยามตัวเองในฐานะ แรงงานที่ขยัน อุตุน อ่อนน้อมถ่อมตน และซื่อสัตย์ ซึ่งทำให้พวกเขาได้รับการยอมรับในทางเศรษฐกิจมากขึ้น

นอกจากนี้ การศึกษานี้ต้องการเสนอว่า แรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านได้ต่อสู้ต่อรองในพื้นที่ในชีวิตประจำวันอีกด้วย พวกเขาได้ใช้กลยุทธ์ที่หลากหลายในการเจรจาต่อรองกับนายจ้างเพื่อสิทธิของตนเอง ด้วยการใช้ความเป็นหญิงของแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้าน ได้แก่ การดูแลเอาใจใส่ การจัดการทางอารมณ์ ความละเอียดอ่อน การสร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิด ในฐานะทุนทางวัฒนธรรม ยิ่งกว่านั้น ความสัมพันธ์เปรียบเสมือนญาติ ซึ่งถูกนายจ้างนำมาเป็นเครื่องมือในการเอาใจเปรียบแรงงานรับใช้ในบ้านในเรื่องเวลาในการทำงาน ก็ถูกนำมาใช้ต่อรองโดยแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านเช่นกัน เพราะทำให้แรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านถูกมองว่าเป็นญาติหรือคนในครอบครัว และสามารถต่อรองเรื่องเวลาในการทำงาน รวมถึงการไปทำกิจกรรมอื่น ๆ ดังกรณีหมวยแลง ดังนั้น แม้ว่าแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านจะถูกกีดกันและละเมิดสิทธิทางกฎหมาย แต่พวกเขาก็สามารถสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวันได้เพื่อปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างพวกเขากับนายจ้าง

จากข้อค้นพบข้างต้นนี้ ผู้เขียนจึงต้องการชี้ให้เห็นว่าการศึกษาปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านมีความสำคัญในการเปิดมุมมองเพื่อทำความเข้าใจการต่อรองของแรงงานหญิงข้ามชาติอาชีพในมิติทางสังคมและเศรษฐกิจ นอกเหนือจากมิติทางกฎหมาย ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านในจังหวัดสงขลาของ Phennapha Chandaenga and Jitprapat Saisopaa ที่ได้แนะนำแนวความคิดของ Michel de Certeau ซึ่งเน้นวิเคราะห์ “กลยุทธ์” หรือ “กลวิธี” ในฐานะที่เป็นศิลปะของผู้อ่อนแอในการต่อรองกับอำนาจที่ควบคุมและกำกับชีวิตของพวกเขา (de Certeau 1988) ในทำนองเดียวกับการศึกษาของไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ ได้ศึกษากรณีของแรงงานในพื้นที่ของโรงงานอุตสาหกรรมห้องเย็น แม้งานศึกษาชิ้นนี้จะไม่ได้ใช้แนวความคิดพื้นที่ทางสังคมโดยตรง แต่ก็มองว่าโรงงานเป็นพื้นที่ของการกำกับควบคุม ด้วยการใช้กฎระเบียบอย่างเข้มงวดเพื่อแสดงอำนาจครอบงำ ซึ่งไม่สามารถควบคุมได้อย่างเบ็ดเสร็จ เพราะคนงานพยายามสร้างพื้นที่ที่ต่อรองอำนาจ เพื่อปรับความสัมพันธ์ใหม่กับเจ้าของโรงงานด้วยกลยุทธ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะการแยกแยะพวกเขาให้ต่างจากคนอื่น ๆ ในฐานะแรงงานที่ดีและทำตามกฎระเบียบของโรงงาน ขณะเดียวกันก็อ้างความเป็นคนของนายจ้าง ซึ่งเป็นผู้มีพระคุณที่นำความเจริญมาให้ชุมชน เพื่อปรับความสัมพันธ์กับคนไทยอื่น ๆ ในชุมชนที่มักมองพวกเขาในแง่ลบ (Chandaenga & Saisopaa, 2017: 388-397)

การศึกษาคนงานในโรงงานอุตสาหกรรมกรณีอื่น ๆ จะเน้นความสำคัญของการต่อรองในชีวิตประจำวันในพื้นที่ทางสังคมมากกว่างานของ Phennapha Chandaenga and Jitprapat Saisopaa เช่น งานศึกษาแรงงานหญิงโรงงานทอผ้าไหมที่ประเทศจีน ของ Lisa Rofel ด้วยการมองพื้นที่ทางสังคมเป็นพื้นที่ของการต่อรองและช่วงชิงความหมาย ตามแนวทางของ Bourdieu เพิ่มเติมจากการเป็นเพียงพื้นที่ของการปรับความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับนายจ้างในโรงงานที่มีกฎเกณฑ์ควบคุมคนงานอย่างเข้มข้นเท่านั้น โดย Rofel เสนอข้อถกเถียงว่า คนงานหญิง ต่อต้านกฎเกณฑ์เหล่านั้น ผ่านกลยุทธ์ของการช่วงชิงการนิยามความเป็นสมัยใหม่ของสังคมอุตสาหกรรม ที่น่าจะตั้งอยู่บนความคิดอิสระและสร้างสรรค์มากกว่าการบังคับควบคุมเท่านั้น เพื่อต่อรองให้เกิดความยืดหยุ่นในการทำงานมากยิ่งขึ้น ซึ่งน่าจะช่วยพัฒนาอุตสาหกรรมได้ดีกว่า (Rofel, 1997)

กล่าวโดยสรุป จากกรณีของแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านในเชียงใหม่เลือกใช้กลยุทธ์ในการเข้าร่วมเคลื่อนไหวกับเครือข่ายองค์กรด้านสิทธิแรงงานนานาชาติ เพื่อผลักดันการต่อรองสิทธิแรงงานในพื้นที่สาธารณะ ไปพร้อม ๆ กับกลยุทธ์ของการต่อรองในพื้นที่ชีวิตประจำวัน ซึ่งแสดงว่าแรงงานข้ามชาติอาชีพแม่บ้านไม่ได้ยึดติดการเคลื่อนไหวอยู่ในพื้นที่ที่ใด

พื้นที่หนึ่ง แต่ได้มักจะเคลื่อนไหวข้ามพื้นที่ต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา

บรรณานุกรม

- กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน. (2557). พระราชบัญญัติคุ้มครองแรงงาน พ.ศ. 2541 (ฉบับแก้ไขเพิ่มเติม). กรุงเทพฯ: กระทรวงแรงงาน.
- ประชาไท. (28 สิงหาคม 2553). “วันแรงงานทำงานบ้านสากล” ที่เชียงใหม่พร้อมแถลงการณ์เรียกร้องสิทธิคนทำงานบ้าน. สืบค้น 20 เมษายน 2560 จาก <https://prachatai.com/journal/2010/08/30864>.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2561). อัตลักษณ์เอกสาร วงศาวิทยาการควบคุมประชากรของประเทศไทย. เชียงใหม่: ศูนย์บริหารงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ผู้จัดการออนไลน์. (23 มิถุนายน 2554). อินโดฯ อนุญาตให้แรงงานไปซาอุฯ หลังแม่บ้านถูกตัดหัวประหารชีวิต. สืบค้นจาก MGR Online. <https://mgronline.com/around/detail/9540000076509>
- รัชนี้ นิลจันทร์. (2561). กลยุทธ์การต่อรองเพื่อสิทธิและสวัสดิการทางสังคมของแรงงานข้ามชาติในจังหวัดเชียงใหม่. (ดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา). มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วราภรณ์ อิมอุตม และคณะ. (2554). “สถานการณ์และผลกระทบของแรงงานต่างด้าวในระบบเศรษฐกิจไทย”. (25 เมษายน 2559). สืบค้นจาก <http://www.bot.or.th/Thai/EconomicConditions/Thai/North/Article And Research/DocLib Article/ForeingLabour.pdf>.
- องค์กรแรงงานระหว่างประเทศ. (2559). บทสรุปและข้อเสนอแนะจากรายงานเรื่อง แรงงานผู้ช่วย บ้า แม่บ้าน? สภาพการทำงานและทัศนคติของแรงงานหญิงข้ามชาติในประเทศไทยและประเทศมาเลเซีย. สืบค้น 25 เมษายน 2559 จาก https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/pressrelease/wcms_537941.pdf
- Bourdieu, P. (1977). Outline of a theory of practice. New York: University of Cambridge Press.
- _____. (1989). Social space and symbolic power. Sociological Theory, 7 (1), 14-25. <https://doi.org/10.2307/202060>

- de Certeau, M. (1988). *The practice of everyday life*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Chandaenga, P. & Saisopaa, J. (2017). Negotiation strategies of Myanmar migrant workers in the Sidhiphatra Cold Storage Factory, Songkhla Province. *Journal of David publishing company*, 7 (7), 388-397.
- Ehrenreich, B. (2004). *Maid to order*. In A. R. Hochschild (Ed), *Global woman: Nannies, maids, and sex workers in the new economy* (pp. 85-103). New York: Henry Holt.
- Kuper, H. (1972). The language of sites in the politics of space. *American Anthropologist*, 74 (3), 411-425.
- Ong, A. (1987). *Spirits of resistance and capitalist discipline: Factory women in Malaysia*. Albany: SUNY Press.
- _____. (1995). State versus Islam: Malay families, women's bodies, and the body politic in Malaysia. In A. Ong & M. Peletz, (Eds.), *Bewitching women, pious men: Gender and body politics in Southeast Asia* (pp. 195-215). Berkeley: University of California Press.
- Rofel, L. (1992). Rethinking modernity: Space and factory discipline in China. *Cultural Anthropology*, 7(1), 93-144. <http://www.jstor.org/stable/656523>
- Scott, J. C. (1985). *Weapon of the weak: Everyday forms of peasant resistance*. New Haven: Yale University Press.

